

РОЗДІЛ 2 ЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

ГЛАВА 2.1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ У РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

*Підопригора Л.А., к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки освіти
НПУ імені М. П. Драгоманова*

Ефективність діяльності суб'єктів державного сектора економіки в економічній науці та господарській практиці оцінюється, як правило, комплексно – в економічному та соціальному аспектах. Поєднання економічної і соціальної ефективності державного сектора економіки дозволяє визначити її як соціально-економічну ефективність. Результатом соціально-економічної ефективності державного сектора економіки з точки зору матеріального наповнення є продукт, вироблений його суб'єктами. З погляду ціннісних детермінант суспільства враховується цільова характеристика такого продукту – здатність задовольняти широке коло суспільних потреб, як економічних, так і соціальних. В реальній дійсності економічні і соціальні потреби набувають конкретної форми інтересів, які залежно від виразників можуть бути приватними і суспільними.

Враховуючи те, що державний сектор в економіці представлений такими суб'єктами як органи державного управління, бюджетні установи і організації та державні корпорації, то економічну ефективність державного сектора економіки слід аналізувати з позиції забезпечення означеними суб'єктами максимального продукту при мінімальних сукупних витратах. Тобто, у мікроекономічному розумінні очікуваним результатом функціонування державного сектора економіки є його внесок у ВВП у порівнянні з витратами ресурсів на його виробництво. В макроекономічному розумінні економічна ефективність державного сектора економіки пов'язана з ефективністю всього суспільного виробництва. Результатом функціонування державного сектора

економіки є реалізація макроекономічних цілей та прогрес продуктивних сил.

Соціальна ефективність державного сектора економіки відображає внесок його суб'єктів у вирішення соціальних проблем суспільства, задоволення соціальних потреб та сприяння зростанню добробуту суспільства. Тобто, очікуваним результатом його функціонування з погляду соціальної ефективності є внесок державного сектора економіки у задоволення соціальних потреб. Виділення соціальної ефективності державного сектора економіки має дуже важливе практичне значення, оскільки це дозволяє охопити аналізом його вплив на соціальну сферу, що неможливо зробити з погляду тільки економічної ефективності. За своєю економічною сутністю державний сектор економіки, на відміну від приватного сектора економіки, покликаний продукувати вагомий соціальний результат, врахування якого дасть об'єктивну картину його ефективності в цілому.

Саме соціальна ефективність суб'єктів державного сектора економіки є основним безпосереднім індикатором реалізації соціальної політики держави в Україні. Але, слід сказати, що і економічна ефективність суб'єктів державного сектора економіки спричиняє опосередкований вплив на реалізацію соціальної політики держави. Соціальна політика держави поєднується з державною економічною політикою та, переважно, доповнює її. Така ситуація притаманна країнам з соціально орієнтованою ринковою економікою, зокрема й Україні. Найпопулярнішими соціальними цілями держави є гарантування економічної справедливості та економічної свободи. Економічна свобода розуміється як можливість вільного вибору форми організації та способу ведення бізнесу, здійснення розподілу і використання власних ресурсів тощо. Економічна справедливість визначається як надання рівних можливостей для реалізації у поєднанні з економічною свободою кожного в суспільстві. Економічна свобода і економічна справедливість реалізуються не тільки економічними засобами, включаючи потенціал державного сектора економіки, а можуть стосуватися і морально-етичних норм. Цілі державної макроекономічної політики конкретизуються у забезпечення соціальної захищеності: захист громадян від неминучих економічних ризиків, неможливість забезпечити себе при досягненні пенсійного віку або під час хвороби тощо.

Соціальну політику в Україні проводять різні інституційні структури: органи державної влади та управління, політичні партії,

профспілкові об'єднання, громадські організації, установи, підприємства та організації, етнічні та територіальні спільноти. Але серед них провідна роль належить, безперечно, державі, яка за своїми потенційними можливостями переважає інших суб'єктів. Тобто, основним суб'єктом соціальної політики виступає державний сектор економіки в особі відповідних органів державного управління, бюджетних установ та організацій, державних корпорацій, що діють на державному, регіональному та місцевому рівнях. Саме названі складові державного сектора економіки розробляють базову концепцію, визначають місію та стратегічні цілі соціальної політики, її завдання, формують законодавчо-правову основу та реалізують конкретні заходи на місцях. Інші суб'єкти соціальної політики хоча, зрозуміло, беруть участь у формуванні державної соціальної політики, але реалізують її у вузьких межах своєї компетенції.

Провідним органом державного управління, що забезпечує формування та реалізацію державної соціальної політики є Міністерство соціальної політики України. Відповідно до Стратегічного плану діяльності Міністерства соціальної політики на 2018 бюджетний рік і два бюджетні періоди, що настають за плановим (2019-2020 роки) місця останнього полягає у формуванні та реалізації державної соціальної політики, спрямованої на проведення активної політики зайнятості населення, підвищення розмірів соціальних стандартів і гарантій, заробітної плати, пенсій і забезпечення соціальної підтримки осіб і сімей, які її потребують [2].

Залежно від конкретного результату функціонування суб'єктів державного сектора економіки визначимо критерії і показники їх ефективності в реалізації соціальної політики держави та представимо їх у вигляді табл. 1.

Мірилом соціальної ефективності суб'єктів державного сектора економіки є досягнення соціальної справедливості і добробуту в суспільстві. Тому вплив державного сектора також оцінюємо, аналізуючи відповідні критерії на мікро- і макрорівнях. На мікрорівні таким критерієм є сприяння реалізації економічних інтересів усіх учасників економічних відносин, а на макрорівні – спрямованість діяльності її об'єктів на задоволення соціальних потреб, контроль за збереженням навколишнього середовища та вирішення екологічних проблем (див. табл. 1). Оцінка результатів державного сектора економіки за названими критеріями показує соціальну ефективність державного сектора економіки.

Таблиця 1

Критерії та показники ефективності суб'єктів державного сектора економіки у впровадженні соціальної політики в Україні

За об'єктом впливу За рівнем впливу	Критерії та показники, що виражають соціальну ефективність державного сектора економіки
Макрорівень	<ul style="list-style-type: none"> • спрямованість діяльності суб'єктів на задоволення соціальних потреб – величина державних витрат на задоволення соціальних потреб та обсяг сегменту соціальної сфери, охопленого впливом державного сектора економіки; • контроль за збереженням навколишнього середовища та вирішення екологічних проблем – ефективність суб'єктів державного сектора економіки у вирішенні проблем запобігання і ліквідації наслідків екологічних і техногенних катастроф, енергозбереження, екологічності товарів;
Мікрорівень	<ul style="list-style-type: none"> • рівень задоволення потреб працівників – величина витрат бюджетних установ, організацій та державних корпорацій на соціальні гарантії та покращення умов праці; • сприяння реалізації економічних інтересів усіх учасників економічних відносин – обсяг споживчого і виробничого попиту на продукцію суб'єктів державного сектора економіки та обсяг державних замовлень і державних закупівель.

Визначення показників соціальної ефективності державного сектора економіки є досить складним. Справа в тому, що дуже часто соціальний результат його функціонування хоча і є очевидним, але не піддається кількісному обчисленню.

У світовій економічній практиці потреба у визначенні показників соціальної ефективності виникла у зв'язку з необхідністю оцінити ефективність некомерційної діяльності, яка все більше почала розвиватися у зв'язку з переходом до соціально орієнтованої ринкової економіки, зростанням ролі соціально-психологічних, культурних факторів функціонування економічного механізму. Оскільки кінцевою метою неприбуткової діяльності є надання пільгових або безкоштовних благ, то необхідна була система показників, які б відображали ступінь задоволення споживача отриманою послугою. У США така система почала формуватися з початку 60-х років ХХ ст. і спочатку включала такі показники, як

порядок витрачання коштів, кількість вироблених послуг, кількість споживачів, охоплених соціальним, медичним і освітнім обслуговуванням [3]. Надалі до показників соціальної ефективності почали відносити відповідність послуг стандартам якості, рівень кваліфікації персоналу і його співвідношення з кількістю споживачів, професіоналізм менеджменту, специфікацію послуг, а також доходи, статеві-віковий і расово-етнічний склад споживачів, рівень народжуваності, сімейний стан, місце проживання тощо. В результаті в 2001 році опитування менеджерів провідних некомерційних організацій показали, що такі показники, як об'єм залучених ресурсів, характер їх розподілу і оцінка якості отриманих послуг споживачами дозволяють ідентифікувати прорахунки, знаходити способи удосконалення практики, отримувати високі результати в майбутньому [3].

Для з'ясування ступеня досягнення соціальної ефективності державного сектора економіки використовуються показники, які відображають зміст критеріїв його соціальної ефективності на макро- і мікрорівнях. Ці показники ґрунтуються на показниках соціальної ефективності виробництва (розмір ВВП на душу населення, частка фонду споживання в НД, рівень життя населення, якість життя населення або „ІРЛ”) і конкретизовані відповідно до внеску державного сектора економіки. Залежно від напрямів такого впливу їх можна групувати на такі, що показують сприяння реалізації економічних інтересів усіх учасників економічних відносин, рівень задоволення потреб працівників на державних підприємствах, спрямованість державного сектора економіки на досягнення цілей соціальної політики, контроль за збереженням навколишнього середовища та вирішення екологічних проблем. Ці показники наочно свідчать про внесок державного сектора економіки у забезпечення реалізації соціальної політики.

Так, зокрема, на макрорівні спрямованість державного сектора економіки на задоволення соціальних потреб суспільства відображає показник державних витрат на задоволення соціальних потреб та обсягу сегменту соціальної сфери, охопленого державним сектором (SC_{sn}). Державні витрати на задоволення соціальних потреб включають витрати на діяльність об'єктів соціальної інфраструктури (C_{si}) та обсяг безоплатного споживання за рахунок суспільних фондів (V_{fc}) в розрахунку на одну особу (Q_p – чисельність населення). Даний показник представляємо формулою:

$$SC_{sn} = \frac{C_{si} + V_{fc}}{Q_p} . \quad (1)$$

А критерій контролю за збереженням навколишнього середовища та вирішення екологічних проблем виражає показник ефективності об'єктів державного сектора економіки у вирішенні проблем запобігання і ліквідації наслідків екологічних і техногенних катастроф, енергозбереження, екологічності вироблених товарів (LD_{ep}), який розраховуємо за формулою:

$$LD_{ep} = \frac{VJ_{eta} + VI_{et} + VM_{ep}}{FC_{sp}} , \quad (2)$$

де VJ_{eta} – обсяг виконаних об'єктами державного сектора економіки робіт по запобіганню та ліквідації наслідків екологічних і техногенних катастроф, VI_{et} – обсяг використання енергозберігаючих технологій об'єктами державного сектора економіки, VM_{ep} – обсяг виробництва екологічної продукції, FC_{sp} – обсяг основних фондів державної власності.

На мікрорівні такий критерій соціальної ефективності державного сектора економіки як рівень задоволення потреб працівників виражається через величину витрат державних підприємств та організацій на соціальні гарантії та покращення умов праці у розрахунку на одного працівника ($SC_{sg/w}$). А критерій сприяння реалізації економічних інтересів усіх учасників економічних відносин – через обсяг споживчого і виробничого попиту на продукцію об'єктів державної власності (V_{cid}) та обсяг державних замовлень і державних закупівель (V_{op}).

Конкретні показники соціальної ефективності державного сектора економіки нормуємо та комбінуємо в узагальнений показник соціальної ефективності державної власності (N_s):

$$N_s = \frac{N_{SC_{sn}} + N_{LD_{ep}} + N_{SC_{sg/w}} + N_{V_{cid}} + N_{V_{op}}}{5} . \quad (3)$$

Усі розглянуті вище показники є стимуляторами, тобто їх зростання підвищує ефективність державного сектора економіки. Оцінюючи соціальну ефективність державного сектора економіки за названими показниками, необхідно проводити порівняння величин їх щорічних змін. Аналіз показників у часі дає об'єктивну, наочну кількісну оцінку результату функціонування державного сектора економіки.

Отже, розглянуті критерії та показники соціальної ефективності державного сектора економіки відображають результати його функціонування і можуть використовуватися для конкретних

порівнянь. Але внаслідок того, що державний сектор економіки неоднорідний за своїм функціональним призначенням, отримати цілісне достовірне уявлення про динаміку його ефективності за даними конкретними показниками досить важко. Тому, в економічній науці прийнято для оцінки ефективності використовувати інтегровані показники. Так, наприклад, інтегрованим показником соціальної ефективності виробництва є підвищення народного добробуту, якості життя [1, С. 515].

Інтегрований показник соціальної ефективності державного сектора економіки, на нашу думку, не тільки дозволяє повністю відобразити критерії ефективності, а й дає широкі можливості для аналізу: відстежувати динаміку ефективності в часі, визначати вплив на неї коливання різних показників, проводити порівняння з показниками ефективності інших суб'єктів соціальної політики, показниками ефективності державного сектора економіки в різних країнах.

При спробі проілюструвати методику розрахунку показників соціальної ефективності державного сектора економіки в економіці України виявилось, що на сучасному етапі неможливо отримати повні вихідні дані. Відсутній облік за формами власності деяких вихідних показників, які виражають ефективність у вирішенні екологічних проблем, рівень задоволення потреб працівників тощо. У зв'язку з цим, ми вважаємо, що для забезпечення комплексної оцінки соціальної ефективності державного сектора економіки вітчизняні органи статистики повинні відновити облік показників в обсязі, достатньому для розрахунку інтегрованого показника соціальної ефективності державної власності.

Список використаних джерел

1. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1/Редкол.:...С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К.: ВЦ Академія, 2000. 864 с.
2. Стратегічний план діяльності Міністерства соціальної політики України на 2018 бюджетний рік і два бюджетні періоди, що настають за плановим (2019-2020 роки). URL: <https://www.msp.gov.ua/documents/3547.html?PrintVersion> (дата звернення: 05.11.2020).
3. Шлихтер А. Некоммерческий сектор США. *МЕ и МО*, 2006. №8. С. 89-97.